

Людмила Ющенко

**Інноваційні підходи
до формування
комунікативної компетентності
вчителя й учня**

УДК 37.091.12

Ю 98

Автор:

Ющенко Л. О., доцент кафедри професійного розвитку педагогів комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат філологічних наук.

Рецензенти:

Ромащенко Л. О., професор кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, доктор філологічних наук, професор;

Січкач С. І., завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Рекомендовано до друку та використання вченою радою комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» (протокол № 3 від 31.08.2018 р.).

Ю 98 Ющенко Л. О. Інноваційні підходи до формування комунікативної компетентності вчителя й учня. Навчально-методичний посібник. – Черкаси: КНЗ «ЧОПОПП Черкаської обласної ради», 2018 – 32 с.

Навчально-методичний посібник «Інноваційні підходи до формування комунікативної компетентності вчителя й учня» націлений на розуміння сутності комунікативної компетентності та сучасних підходів щодо її формування під час уроків та побутового спілкування.

Матеріали посібника скомпоновано у два блоки: теоретичний і практикоспрямований, який містить завдання різного типу, що сприяють формуванню вмінь і навичок вільно та доцільно користуватися засобами усного й писемного, вербального й невербального мовлення. Тексти завдань дають змогу не лише розвивати окремі компетентності, а й розширювати власний світогляд про минуле й сучасне свого народу, що відповідає цілям і завданням «Державних стандартів базової і повної середньої освіти» та інших директивних документів із питань освітньої діяльності в гуманітарній галузі.

Рекомендований для педагогів, студентів і учнів.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
БЛОК I. КЛЮЧОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛЮДИНИ.....	5
1. Поняття комунікативної компетентності	5
2. Вербальна і невербальна комунікації та їх складові	6
3. Інноваційні підходи до формування комунікативної компетентності.....	8
БЛОК II. КОМУНІКАТИВНИЙ ПРАКТИКУМ	12
1. Вербальні і невербальні засоби комунікації.....	12
2. Правила успішного спілкування.....	16
3. Правила ведення дискусії.....	19
4. Вправи з формування комунікативної компетентності.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	27

ВСТУП

Життя доводить, що в складних сучасних умовах найкраще адаптується освічена, конкурентноспроможна, упевнена, креативна, здатна до засвоєння й використання нового особистість, тому нині заклади загальної середньої освіти зосереджують свою увагу на тому, щоб створити сприятливі умови для формування саме такого учня й випускника, організувати освітній процес так, аби кожен мав змогу вповні проявити свої здібності, набуті тих чи тих компетентностей. Ключовою, відповідно, стає необхідність становлення компетентної особистості, що передбачає формування в неї здатності навчатися, послуговуватися власними знаннями на практиці, мислити і діяти самостійно, робити власний вибір і нести за нього відповідальність. Ефективність цього процесу певним чином залежить від раціонального застосування в освітньому процесі інноваційних педагогічних підходів, технологій, методів і прийомів. Саме під таким кутом зору розглянуто в цьому посібнику питання розвитку комунікативної компетентності в учасників освітнього процесу: як у вчителя, який безперервно удосконалює свій професійний рівень, так і в учня, який перебуває на первинному етапі свого становлення як особистість.

Комунікативна компетентність відзеркалює не лише належний рівень мовленнєвої діяльності людини, а й відображає ступінь її культурного розвитку та є практичним важелем ефективного спілкування і взаєморозуміння в суспільстві.

Тож авторка посібника, спираючись на відповідні теоретичні психолого-педагогічні та лінгводидактичні наукові засади, звертає увагу на ефективні підходи, методи й прийоми формування мовної особистості, підготовленої до розв'язання особистих і суспільних проблем, дотримуючись водночас мовленнєвого такту, толерантності, культури спілкування, ввічливості, інших якостей системи взаємних стосунків і успішної співпраці із сучасниками.

БЛОК І. КЛЮЧОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛЮДИНИ

1. Поняття комунікативної компетентності

У житті кожної людини рідна мова відіграє важливу роль, бо завдяки їй особистість не тільки спілкується, займається певною діяльністю, але й орієнтується в широкому інформаційному просторі. Мова є важливим чинником соціально-економічного, науково-технічного, загальнокультурного прогресу і впливає на становлення та розвиток нації, держави, національної гідності людини. Комунікативна грамотність, яку цінують у всі часи, сьогодні набуває соціальної значущості: від уміння спілкуватися залежить не тільки життєвий успіх окремої людини, а й ефективність діяльності колективу і навіть добробут країни. Н. Мурадова стверджує, що інноваційне навчання – це навчання, заглиблене в процес спілкування. Для підвищення ефективності процесу навчання необхідна наявність трьох компонентів спілкування, а саме: **комунікативний** (передача та збереження вербальної і невербальної інформації), **інтерактивний** (організація взаємодії в спільній діяльності) та **перцептивний** (сприйняття та розуміння людини людиною) [15].

З огляду на це нині у школі приділяють вагому увагу формуванню комунікативної компетентності, яка дає змогу учневі й випускникові реалізувати себе в різних ситуаціях.

Спробуємо наперед з'ясувати подібні й водночас різні терміни «комунікативна» й «мовленнева» компетентності.

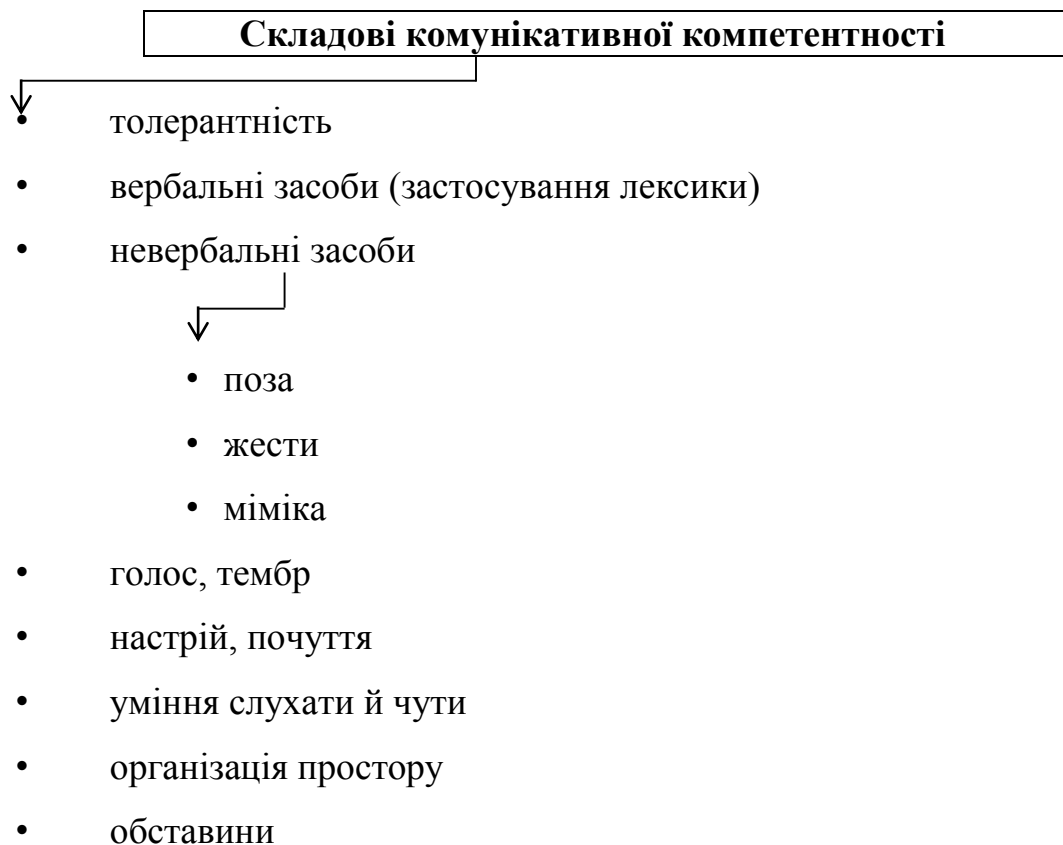
Комунікативна компетентність – система знань, вмінь і навичок особистості, що забезпечують ефективне спілкування. Вона передбачає володіння його суб'єктом всіма видами комунікативно-мовленнєвої діяльності: здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми, виконувати певні соціальні ролі у колективі, вміння улагоджувати

розбіжності та конфлікти, уміння співробітничати та працювати з групою (у групі) тощо [10, 84].

Мовленнєва компетентність – здатність особистості (система її знань та вмінь) до отримання інформації, адекватного розуміння її смислу, програмування і висловлення своїх думок; спроможність вільно (дохідливо, виразно) оперувати усним і письмовим висловлюванням; структурна складова комунікативної компетентності [15, 84].

Комунікативна компетентність неабияк сприяє успішному спілкуванню людей між собою, зокрема і в освітній сфері. Тому структуру комунікативної компетентності можна зобразити схематично.

Наприклад:

З поняттями мовленнєвої й комунікативної компетентності тісно пов'язані поняття вербальної й невербальної комунікації.

2. Вербальна і невербальна комунікації та їх складові

Історія наукового пізнання комунікації сягає ще античної доби, адже її представники шанували мову-логос, володіли силою слова, розвивали ораторське мистецтво. Поступово це питання стало одним із найбільш актуальних у лінгвістиці, а поняття *комунікації* (англійське слово «*communication*» походить від латинського «*communicatio*» – єдність, передача, з'єднання, повідомлення) набуло широкого розуміння та нових ознак. Так, О. Жирун характеризує поняття комунікації як сукупність комунікативних здібностей, якостей, умінь і навичок, спрямованих на передачу, отримання й перетворення інформації у процесі міжособових стосунків, а також на встановлення і підтримку контакту [8, с. 101]. Л. Броннікова слушно підкреслює, що комунікація є не лише процесом трансляції інформації від того, хто передає, до того, хто приймає – вона водночас «викликає зміни в усіх взаємодіючих агентах» [3, с. 39].

З огляду на такі дефініції, поняття «комунікація» і «спілкування» вважаємо тотожними.

Нині наковці розрізняють велику кількість форм і видів комунікації, в основі яких – різні критерії. Багато дослідників в основу своєї класифікації поклали семантичні коди, виокремивши комунікацію *вербальну* (домінантним елементом є мова) і *невербальну* (домінантними елементами є постава, міміка, жести тощо) [16; 17; 20].

Так, О. Головлева під вербальною (від лат. *verbalis* – словесний) комунікацією розуміє словесну передачу інформації у двох основних формах: усній та писемній [7].

Усе життя людини – це її спілкування з оточенням і взаємний вплив одне на одного. Той, хто вміє правильно і красиво говорити, легко встановлює стосунки з іншими людьми довкола себе.

Тож нині педагоги намагаються віднайти оптимальні шляхи формування мовної особистості, спираючись на відповідні теоретичні психолого-педагогічні та лінгводидактичні наукові засади, що сприяли б

ефективному навчанню грамотного українського мовлення учнів, які б у самотійне життя вступали мовленнєво підготовленими до розв'язання особистих і суспільних проблем, дотримуючись мовленнєвого такту, толерантності, культури спілкування, ввічливості, інших якостей нової системи взаємних стосунків і успішної співпраці сучасних людей.

3. Інноваційні підходи до формування комунікативної компетентності

1. Створення оптимальних умов для розвитку комунікативної компетентності учнів, самореалізації особистості, формування готовності до самотійного життя в соціумі.

2. Розвиток умінь учнів комунікативно виправдано використовувати засоби мови для сприймання й створення висловлювань; установлювати й підтримувати контакт зі співрозмовниками, формулювати запитання і чітко відповідати на них; аргументовано доводити власні думки під час дискусій, дебатів.

3. Моделювання ситуацій, наближених до життєвих, для розвитку діалогічного мовлення з метою успішного проектування майбутнього, набуття досвіду взаємодії з соціумом.

4. Ознайомлення з нормами мовленнєвого етикету та культури спілкування, що ґрунтуються на засадах толерантності, поваги до поглядів інших людей.

5. Формування досвіду творчої діяльності учнів, емоційно-ціннісного ставлення до світу.

6. Розвиток монологічного й діалогічного мовлення.

7. Ознайомлення з мовленнєвими взірцями (ним, зокрема, має бути й сам педагог).

8. Стимулювання учнів до самостійного вибору тем висловлювання, вираження особистого ставлення до предмета чи особи.

9. Розвиток комунікативної компетентності через різні форми позакласної роботи.

10. Створення умов для формування емпатійної здатності, подолання емоційної «глухоти», що спричинює прояв в учнів співчуття тощо.

Досягнення належних результатів у формуванні комунікативної компетентності можливе завдяки **використанню інноваційних технологій, заснованих на особистісно орієнтованому навчанні**, зокрема:

- розвивального навчання
- інтерактивного навчання
- креативного навчання
- проектної роботи
- навчання з використанням ІКТ.

Розвивальне навчання передбачає розвиток особистісних якостей учнів. Педагог широко застосовує завдання на розвиток мислення, формування вмінь розуміти, синтезувати, аналізувати, узагальнювати, застосовувати знання на практиці. Сприймання інформації відбувається найчастіше шляхом діалогу, учні висловлюють свої думки, діляться інформацією, порівнюють, проводять аналогії, класифікують, конкретизують тощо.

Інтерактивне навчання – це особлива форма пізнавальної діяльності, що ґрунтується на діалозі та полягає у вільному обміні думками. Воно передбачає моделювання життєвих ситуацій, використанні рольових ігор, спільне розв’язання проблем на основі відповідної ситуації.

Використання ігрової ситуації, рольової гри на уроці посилює емоційне сприйняття матеріалу, учні набувають досвіду вербального й невербального спілкування.

Креативне навчання (приміром мови) базується на творчій діяльності. Важливим завданням є полегшення і стимулювання творчого процесу,

забезпечення оцінювання його продуктів. Результатом роботи найчастіше є творче письмо, повідомлення, реклама, запрошення, презентації, власні відеоролики тощо.

Проектна технологія спрямовує інтерес учнів до нових знань, пошукової, дослідницької роботи, що сприяє розвитку комунікативної компетентності школярів, їхніх творчих здібностей. Учитель добирає такі форми роботи і зміст навчального матеріалу, що формують творче мислення учнів, культуру міжособистісного спілкування.

Використання *інформаційно-комунікаційних технологій* значно підвищує якість засвоєння матеріалу учнями. Використання та впровадження мультимедійних засобів і способів активізації навчальної діяльності (презентації, відеоролики, ресурси мережі Інтернет, науково-популярні, документальні та художні фільми тощо) збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію учнів до вивчення того чи того предмета.

Приклади форм роботи з формування комунікативної компетентності

* Перегляд і аналіз відеофільму про Україну (іншу країну світу) (*удосконалює вміння сприймати основний зміст відеоролику пізнавального та країнознавчого характеру, узагальнювати інформацію та співставляти її з власним досвідом, робити власні висновки та оцінювати тощо*).

* Відеопроєкт «Світ моїх захоплень» (*розвиває вміння презентувати інформацію у формі власного відеоролику, використовуючи певні мовні звороти, ознайомлює з культурними реаліями, звичаями, традиціями народу, країни тощо*).

* Карусель знайомства (*формує вміння представити себе, ставити запитання різних типів, швидко й адекватно реагувати на репліки співрозмовника тощо*).

- * Діалог «Інтерв'ю з олімпійським чемпіоном» (розвиває вміння вести бесіду, спонтанно реагуючи на поведінку партнера, беручи до уваги норми ввічливості, етикету й толерантності тощо).
- * Робота в парах «Ти мені, я тобі» (формує вміння ставити запитання різних типів, знаходити найбільш значущу інформацію в прочитаному чи побаченому, перепитувати та пояснювати тощо).
- * Публічний виступ «Як подолати екологічні проблеми світу?» (розвиває вміння висловлюватися стосовно актуальної проблеми, ураховуючи свій життєвий досвід для аргументації своїх переконань тощо).
- * Рольова гра «Пропала людина!» (формує вміння вести бесіду в контексті певної ситуації, використовуючи мовні зразки для опису зовнішності особи тощо).
- * Ділова гра «Моя робота» (формує вміння вести бесіду з роботодавцем та підлеглим, моделюючи ситуацію співбесіди, передавати особливості ділового стилю спілкування, висловлювати прохання та вимогу, переконання, згоду або незгоду, уникати непорозуміння тощо).

БЛОК II. КОМУНІКАТИВНИЙ ПРАКТИКУМ

1. Вербальні і невербальні засоби комунікації

Знання **вербальних засобів** потрібне для більш глибокого і повноцінного розуміння процесів, що відбуваються під час виголошування інформації.

Типові мовні звороти

Повідомлення

Повідомляю, що...склалася ситуація, у результаті якої...

Дозвольте повідомити,

На жаль, змушений повідомити, що...

Пропозиція

Пропоную погодити це

У відповідь на Ваше зауваження пропоную...

На жаль, ми не можемо ..., натомість пропонуємо...

Як ви ставитесь до такої пропозиції?

Подяка

Хочу подякувати Вам (не Вас)...

Дякую Вам (не Вас)...

Будемо вдячні Вам, якщо повідомите про своє рішення...

Для нас дуже важливо ..., тому заздалегідь дякую, якщо Ви...

Дозвольте висловити щиру вдячність за допомогу

Ціню Вашу допомогу.

Прохання

Будемо вдячні, якщо Ви зможете...

Прошу́ (спонукаю кого-небудь зробити, виконати щось) найближчим часом повідомити про Ваше рішення.

Чи зручно Вам

Чи могли б Ви

Дуже вас прошу́

Відмова

Я б дуже хотів, але...

Мені жаль, однак...

Даруйте, але я змушений відмовити Вам...

Для мене велика честь отримати від Вас таку пропозицію, утім...

Я б залюбки, проте...

Увиразнюють комунікативний процес і **невербальні засоби мовлення**. Це засоби безсловесної комунікації: передавання інформації, формування думки, образу, впливу на іншу людину (поза, жести, міміка та ін.), утім недоречно їх використання відволікає увагу, навіть може викликати у співрозмовника роздратування.

Значення пози під час комунікації

◆ Напружена поза вказує на високий ступінь тривоги; треба відволікти співрозмовника, поговорити з ним на нейтральні теми, зняти напруження.

◆ Якщо співрозмовник сидить вільно, із піднятою головою, це свідчить про довіру.

◆ Млява постава, зігнута спина вказує на внутрішню настанову на самозахист.

◆ Якщо співрозмовник сидить на краєчку стільця, нахилившись вперед, це свідчить про готовність до спільних дій.

◆ Бажання прийняти пропозицію виявляється у наближенні до співрозмовника.

◆ Відсутність зацікавленості виявляється в тому, що людина інтуїтивно відхиляється назад або відсувається.

Мова жестів

◆ **Відкритість:** розкриті назустріч співрозмовнику руки; розстібування піджака.

◆ **Захист:** схрещені на грудях руки; застібування піджака.

◆ **Оцінювання:** рука підпирає щоку; почісування підборіддя.

- ◆ **Упевненість:** пальці, з'єднані на зразок куполу; закладені за спину руки; підняте вверх підборіддя.
- ◆ **Нервовість:** покахикування, прочищення горла, прикривання рукою рота.
- ◆ **Невпевненість:** переплетені пальці рук, нервові пощипування долонь, погризування авторучки, олівця.
- ◆ **Нудьга:** постукування по столу рукою або по підлозі ногою, голова лежить на долонях; механічне малювання на папері.

Значення міміки

- ◆ Зведені вверх брови, широко розплющені очі, опущені куточки губ, відкритий рот свідчать про подив або сум.
- ◆ Насуплені брови, вертикальні зморшки на чолі, примружені очі, стиснуті губи передають почуття гніву.
- ◆ Згаслий погляд, ледь опущені куточки губ передають смуток.
- ◆ Очі, що «світяться», підняті куточки губ передають радість почуттів.

Особливості голосу й тембру

Велике значення в опануванні комунікативною компетентністю має голос. Учитель має турбуватися про свій фізичний стан, бо від цього залежить, чи добре буде звучати голос, чи буде він виразним. Завадить промові нежить, кашель, чхання. Не лише хвороба, але й перевтома призводить до того, що вчитель мінімізує невербальні засоби, робить промову механічною, формальною. Таких випадків слід уникати.

Педагог має керувати силою голосу, знати, що від надмірного напруження голосові зв'язки можуть захворіти (людина говорить пошепки або зовсім втрачає голос). Надмірно голосна розмова негативно впливає й на слух. Підвищувати силу голосу варто тоді, коли про щось термінове необхідно повідомити на відстані, привернути увагу людей, покликати на допомогу, застерегти тощо.

УМІННЯ СЛУХАТИ Й ЧУТИ

Ефективність вербальної комунікації залежить і від уміння слухати, яке є необхідною умовою правильного розуміння співрозмовника.

Слухання – психологічний компонент вербальної комунікації, метод декодування і сприймання інформації.

У процесі слухання реципієнт декодує (розкриває смисл) інформацію, отриману від комунікатора. Тобто він розуміє смисл повідомлення під час декодування. При цьому яскраво виявляється значення ситуації спільної діяльності, усвідомлення якої включене в процес декодування. Без цієї ситуації неможливе розкриття смислу повідомлення.

Слухання як особистісна якість притаманне не всім людям. Не слухають співрозмовника з різних причин: через брак часу, контраст емоційного стану реципієнта зі змістом слів комунікатора тощо. Психологічні процеси, позначені поняттями «слухати» і «чути», суттєво різняться. Слухати означає напружувати орган слуху, а чути – напружувати мозок, концентруючи увагу на словах партнера. Саме тому слухаючи можна не чути, оскільки свідомість у цей час зайнята іншими проблемами, думками, інформацією. Крім того, багато людей чують лише те, що хочуть почути. Тому комунікатор повинен враховувати, що його інформацію сприймають суб'єктивно. Ефективне слухання передбачає правильне розуміння слів і почуттів мовця, зосередження на обговорюваній проблемі. Воно забезпечує усвідомлення і розв'язання партнерами спілкування нагальних питань, створення спільного інформаційного поля, спільного смислу, налагодження відвертих стосунків, взаєморозуміння.

Слухання співрозмовника є активною діяльністю, що передбачає бажання почути мовця, вияв інтересу до нього, а також вербальні та невербальні засоби комунікації. Щодо цього існує вислів «слухати всім тілом» (коли інформація цікава, співрозмовник несвідомо повертається до партнера, встановлює з ним візуальний контакт, намагається «всіма тілами»

продемонструвати свою зацікавленість). Це вміння слухати, під час якого реципієнт виражає заохочувальне ставлення до того, хто говорить, стимулюючи спілкування, стримується від зайвих зауважень, сприяє обміну інформацією. Якщо співрозмовник у процесі діалогу замовк, це ще не означає, що він слухає. Адже слухання є процесом, що передбачає концентрацію уваги. Уточнюючи, оцінюючи, аналізуючи інформацію під час діалогу, людина більше уваги приділяє своїм справам, ніж тому, що їй говорять. Особливо це виявляється в ситуаціях конфліктного спілкування. У процесі діалогу вона частіше переймається тим, чи зрозумів її співрозмовник, ніж тим, наскільки їй зрозумілі його слова, позиція. Таке слухання деформує процес спілкування.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ

Важливим компонентом комунікативної ситуації є проксеміка (лат. *proximus* – найближчий) – організація простору й часу в комунікативній взаємодії. Відомо, що розташування партнерів обличчям один до одного сприяє встановленню контакту між ними, символізує увагу до співрозмовника тощо. Незнання переваг і недоліків просторових форм організації (відстані, на якій люди розмовляють один з одним) може вплинути на комунікативний процес, оскільки вони у представників різних народів неоднакові. Наприклад, в комунікативній культурі багатьох країн сформувалися такі форми просторової організації спілкування, норми наближення співрозмовників: інтимний простір (0–45 см), персональний простір (45–120 см), соціальний простір (120–400 см), публічний простір (400–750 см).

Великий вплив на спілкування має спосіб розташування учасників комунікації.

Цікавими є спостереження науковців про особливості поведінки співрозмовників, розміщених за прямокутним столом. Відомо, що квадратний стіл створює відносини суперництва рівних за статусом людей. Розміщення за такими столами ефективно для короткої ділової бесіди або для підкреслення відносин субординації. Відносини співпраці найлегше встановити з особою,

яка сидить за столом поруч. Той, хто праворуч, розуміє співрозмовника краще, ніж той, що сидить ліворуч. Найбільший опір чинить той, хто сидить навпроти. Атмосферу неофіційності й невимушеності зумовлює круглий стіл. Він найзручніший для спілкування людей як одного, так і різного соціального статусу.

Якщо за ним відбувається обговорення проблеми двома дискусійними групами, то з погляду оптимальності розміщення члени команди мають сидіти праворуч від лідера.

Безперечно, що засоби проксеміки не здатні повністю забезпечити результативність розмови, дискусії тощо, оскільки вони залежать від багатьох рівнів людської діяльності (мети, позицій, соціальної належності партнерів тощо). І все-таки оптимальна організація простору, часові характеристики спілкування в сукупності з іншими чинниками є суттєвими для комунікативного процесу.

ОБСТАВИНИ В КОМУНІКАЦІЇ

Дослідженнями Гарольда Лівітта встановлено, що фактором задоволеності людини спілкуванням є ступінь участі в загальній справі. Людям подобається, коли від них щось залежить. Дослідження Лівітта показало, що ступінь залучення людини в процес прийняття рішень відбивається як на результатах її роботи, так і на її морально-психологічному стані. Люди, які зобов'язані приймати на себе відповідальність, на відміну від своїх колег-виконавців, відчують більше задоволення від роботи і від стосунків з партнерами.

Успішним можна вважати таке спілкування, коли вдалося досягти очікуваного результату: отримати потрібну інформацію, допомогу, інколи – просто дружню пораду, підтримку або задоволення від разом проведеного часу. Досягти своєї мети в спілкуванні можна лише тоді, коли вас розуміють і ви розумієте інших.

2. Правила успішного спілкування

Успішним вважається таке спілкування, коли нам вдалося досягти очікуваного результату: отримати потрібну інформацію, допомогу, інколи – просто дружню пораду, підтримку або задоволення від разом проведеного часу. Досягти своєї мети в спілкуванні можна лише тоді, коли вас розуміють і ви розумієте інших.

Проблема успішної взаємодії людей посилюється ще і наявністю більш складних і глибинних складових стилю ведення розмови, таких, як: схильність висловлюватися чи прямо натякати; розпитувати чи надавати іншим ініціативу в наданні інформації про себе; комфортний рівень формальності – простоти; припустимі жарти; ставлення до обміну скаргами.

Основою різних форм спілкування є бесіда, діалог, у ході яких люди обмінюються інформацією, знайомляться з новими ідеями, висловлюють наболіле, отримують пораду, відчувають емоційне задоволення, естетичну насолоду. *До загальних правил такої комунікації належать:*

- 1) повноцінне спілкування – це справа обох партнерів,
- 2) для повноцінного спілкування слід об'єднати обидві «мови»: мову слів і мову тіла (жести, посмішка),
- 3) чітко формулювати свою думку, добираючи слова, зрозумілі не лише вам, а й співрозмовнику,
- 4) говорити від себе: «я так думаю», «я вважаю», «я відчуваю»,
- 5) бути конкретними – не говорити загальник або відомих усім речей,
- 6) намагатися зацікавити співрозмовника,
- 7) використовувати прийоми активного слухання:
  - сидіти (стояти) обличчям до того, з ким говорите, нахилитися вперед, встановлювати контакт очима,
  - застосовувати звуки та жести заохочення: підтримувати співрозмовника доброзичливою посмішкою, словами «так-так»... тощо,

– ставити уточнювальні запитання: вони допомагають прояснити ситуацію, уточнити дещо з того, що вже відомо, нерідко їх треба застосовувати обережно: коли людина схвильована або роздратована, варто утримуватися від будь-яких запитань, давши їй змогу висловитися,

8) прощатися доброзичливо, неспішно, іноді компліментарно,

9) уникати таких дій:

– переривати співрозмовника,

– демонструвати позою або виразом обличчя, що ви не готові зараз слухати,

– давати поради,

– змінювати тему розмови або переводити розмову на себе,

– давати оцінку людині, яка говорить,

– пришвидшувати темп розмови того, хто говорить.

3. Правила ведення дискусії

У ході дискусії передусім слід пам'ятати про таке:

— Ніколи не треба дискутувати чи сперечатися з приводу тем, понять, що є аксіомами і не потребують доведення. Такі теми не дають простору, перспективи для розгортання думки, дискусія "захлинеться", опоненти не зможуть себе показати. Слід обирати теми, що "потребують роботи думки" (Арістотель).

— Пам'ятайте, що основною і найкращою метою всіх без винятку суперечок є змусити супротивника думати так, як ви, прийняти вашу позицію. Ця висока і, на ваш погляд, благородна мета потребує від вас стратегії і тактики.

— Ніколи не викладайте відразу всі положення, тези чи аргументи. Ніби намагаючи дорогу, виберіть одне, але добре сформульоване положення. Послідовно озвучуйте свої думки, але завжди майте про запас що сказати.

— Вгамуйте хвилювання, страх, бо інакше вони пригальмують вашу думку. Пам'ятайте: тут, як у монолозі, що більше хвилюватиметесь, то гірше

думатимете й говоритимете. Переляканого пожаліють, але не пошанують. Потім, коли повернеться спокій і твереза думка, відчуєте незадоволення собою і помітите свої помилки та прорахунки.

— Будьте уважними до опонента, суперника, конкурента запам'ятовуйте не тільки те, що він каже, а й те, що казав раніше.

— Не підмінюйте тему суперечки і не дозволяйте опонентові це робити, якщо сперечаєтеся чесно. Перескакуючи з однієї теми на іншу, жодної не розглянете вичерпно, і не буде з чого робити висновок. Впорядкуйте спочатку всі питання теми і послідовно обговорюйте кожне, виділяючи результат одним реченням, а потім з цих речень сформулюєте висновки.

— Не намагайтеся все заперечувати. Використайте прийом умовного схвалення, при якому можна погодитися з окремими думками опонента.

— Уникайте суперечок про те, чого добре не знаєте. Вчіться вчасно переводити розмову в інше русло. Майте для цього якісь заготовки, свіжі новини, події, факти, сенсації, приказки, дотепи тощо.

— Будьте завжди готовими не тільки до кроку вперед, але й до кроку назад, не соромтеся вибачитися, перепросити. Заспокойте себе тим, що, добре підготувавшись, ви іншим разом надолужите втрачене.

— Якщо дискусія чи полеміка публічна, не забувайте про тих, хто може вас підтримати, залучайте їх до процесу комунікації такими фразами: колеги знають..., діти підтвердять..., учні пам'ятають..., але дуже шанобливо і не висловлюйте негативних оцінок.

— Намагайтеся основні положення, поняття, ознаки **повторити, підкреслити** у різних контекстах кілька разів з тим, щоб ваша позиція запам'яталася і закріпилася.

— Пам'ятайте, що, як і в монологічній промові, головним у діалогічному спілкуванні (і суперечці) є тези й аргументи. Для діалогу вони мають бути дуже короткими, точними й "ударними". Теза- це думка, яку ми доводимо. Аргументи умовно кажучи дають відповідь на питання чому? І починаються фразами:

— Найкращими аргументами у суперечці є доказові положення, точні факти і цифри, конкретні явища, події. — Завжди починайте розмову якомога приємнішим, спокійнішим і тихішим тоном.

— ніколи не підходьте до межі підвищення тону, не зривайтеся на крик, тому що нерідко людина при цьому має не дуже привабливий вигляд. Зробіть очевидну паузу і обов'язково спокійним тоном завершіть розмову (При цьому можна використати фрази: на жаль, Ви мене не зрозуміли; шкодā, що ми не домовилися; це втрата для мене, як, можливо, і для Вас; продовжимо розмову наступним разом; шкодā, що ми не переконали один одного та інші).

— У розпалі суперечки, коли відчуваєте, що можуть злетіти з уст слова, про які потім пожалкуєте, негайно зупиніться (глибоко дихайте носом). Пам'ятайте, що нерідко після розмови із суперником нам доводиться продовжувати стосунки, миритися й прощати. Тому не доводьте спілкування до конфлікту.

— Коли не дуже добрий настрій, не дискутуйте й уникайте ситуацій "з'ясування стосунків".

— Продумайте тактику відступу. У ситуації, коли може виникнути суперечка, буде доцільним відкласти розмову на потім (при цьому можна використати фрази: Сьогодні справді ще не час, ми до цього ще повернемося пізніше, а зараз...; Ви самі з часом переконаєтеся...).

— У разі поразки ведіть себе чемно й гідно. Придумайте варіанти завершення розмови: вчуся дискутувати; хотів переконатися в тому, що Ви знавець; Ви для мене зразок для наслідування; я поступаюсь Вам, залишаючись при своїх переконаннях; і все ж аргументи не вичерпані тощо).

— У процесі дискусії також не забувайте кілька разів звернутися до опонента (на ім'я, ім'я і по батькові, шановний, друже, пані, пане тощо), перепросіть, запропонуйте щось, висловіть свої наміри в такій формі (я б хотів почути, чи міг би я спитати Вас). Пам'ятайте про ввічливість і пошанні мовні формули навіть тоді, коли програєте суперечку. Програвайте красиво – це також одна з ваших перемог.

— В усіх випадках, навіть образливих для вас, пам'ятайте про мовний етикет. Щиро привітайтеся при наступній зустрічі з ним, зробіть опоненту комплімент, запевніть його у своїй повазі,

4. Вправи на розвиток комунікативної компетентності

Вправа 1. Учні читають текст.

ЛЕТЯТЬ ЖУРАВЛІ

Теплий і сонячний осінній полудень. Повітря вже пахне першими жовтневими заморозками, падолистом і почорнілими від нічного холоду айстрами та жоржинами. Набираючий із кожним днем силу вітерець гонить по небу обважнілі хмарки.

Бабине літо, ненароком зачепившись сивими косами за кору старої яблуні, тремтить і звивається в безсиллі, марно намагаючись відірватися від неї.

Під білою хаткою, з охайно підстриженим чубчиком даху, що ніби жартома насупився над блискучими очицями вікон, на призьбі сидить старенька бабуся. Одягнена вона в кошлату сіру безрукавку. На ногах – самошиті домашні валянки. Запнута бабуся в коричневу штапельну хустинку, розшиту по краях золотавими шовковими нитками. Біля ніг у неї бавиться трирічний правнучок, якого привезла нещодавно зі столиці онука.

– Дитсадок на карантин закрили, - пояснила поспішно, помітивши в очах старої німе запитання.

– А якби не той ... карантин ... мабуть би й не загадали про мене?

– Та ми вже давно збираємося приїхати гуртом...

– Вас поки діждешся, то й вмерти можна, – кинула докір бабуся.

Невдовзі онука поїхала, а бабуся з Васильком залишилися удвох.

«Мале, а яке старательне – геть вилитий прадід, недарма ім'я його носить. Той теж був таким же метким до роботи,» – думає бабуся,

спостерігаючи, як хлоп'я, кинувши забави, хапає на призьбі сито з зерном і біжить до курей.

– Тю-тю! – гукає на все подвір'я. – Ото зголодніли! – сміється, дивлячись, як з усіх закутків двору сипонуло до нього жовтоногого товариство.

Через деякий час Василько бере в руки пусту консервну банку, і зачерпнувши в діжці води, обережно, щоб не пролити, несе до собачої будки.

Раптом хлопчик починає до чогось прислухатися, здивовано озирається по двору, заглядає в собачу будку, в сажок.

– Що ти там шукаєш, Васильку?

– Бабусю, а хто це так начебто кричить?

– То журавлі курличуть, у теплі краї зимувати летять.

Василько задирає голівку і деякий час веде очима за журавлиним ключем.

– У які «теплі краї»?

– За моря, за океани. Туди, де завжди тепло й багато сонця.

– А хіба в нас тут холодно, бабусю?

– Нам, людям, не холодно, а журавлям – холодно, замерзнути можуть.

– А вони назад повернуться?

– Повернуться, синочку, повернуться, як тільки весна прийде і сніги розтануть.

– А весна скоро прийде?

– Васильку, заморочив ти вже бабусю, дай спочить. Ох, знову кляте серце болить, аж дух спирає. Ой, помру я вже скоро, Васильку, помру!

– Як це «помру»?

– А от так – засну та й не проконусь. І полетить моя душа грішна за журавлями у вирій.

– А весною назад повернеться?

– Ні.

– Як це «ні»? А журавлі ж повертаються... Ти ж казала...

– Журавлі повертаються, а люди – ні!

Хлопчик деякий час задумано дивиться в небо. Великі карі оченята, мов озерця під час дощу, повняться сльозами, котрі от-от готові вихлюпнутись через край. На личку з'являється гримаса плачу. Він підбігає до бабусі, щосили обіймає її руками:

– Я не пущу тебе за журавлями, не пущу! Бо я люблю тебе більше за всіх на світі!

Далі, ніби щось згадавши, хутко біжить до повітки, довго нишпорить там і, знайшовши те, що йому було потрібно, радісно вигукує:

– Тепер ти в мене не полетиш, бабусю, не полетиш!

– Що ж ти там знайшов, Васильку!

– Ага, яка ти хитра, бабусю, тобі тільки скажи! Ти краще очі заплющ. Ну, скоріше! – нетерпляче просить малий, і, коли бабуся заплющує очі, підбігає до неї і довго вовтузиться біля ніг.

– А тепер можеш дивитися!

Бабуся відкриває очі і посміхається – до ніг у неї прив'язана мотузка, другий кінець якої Василько намотав собі на руку.

– А тепер не полетиш, бабусю?

– Не полечу.

– І не помреш?

– Не помру.

– Ніколи, ніколи, ніколи?

– Ніколи.

На личку у Василька розквітає щаслива посмішка. Бабуся бере його на руки, ніжно пригортає:

– Який же ти в мене ще малий, Васильку, і яка в тебе велика і добра душа.

За Г. Науменко-Аргат

Учні аналізують текст (проблема, ідея, актуальність тощо). Ефекту досягають за рахунок здійснення пошукової діяльності. Учитель спрямовує пошуки учнів, «націлює» на можливі висновки. Учні вчаться виокремлювати головне, озвучувати висновки.

Вправа 2. Редагування тексту.

ОСІННІЙ КАРНАВАЛ

Усміхаюча осінь заворожує мене на кожному кроці. Осінню навкруги така невимовна краса! Ніби готуючись до осіннього карнавалу дерева одяглися в багряні шати. Бірізки й клени стали жовті, а осики – червоні. Серед зеленої хвої палає дика груша. Землю вкрили кольорові опалі листя. Здається, ніби крокуєш по чарівному, зітканому із золотих ниток килиму. Йдучи вулицькою, кленові листочки милують мене прекрасними росписами невідомого художника. Дивлячись на цю красу не можна не дочекатися, коли на золотогривих конях у золотій кареті прийде королева Осінь і врочисто розпочне карнавал.

Завдання учнів полягає в тому, щоб виявити і пояснити помилки в процесі колективного обговорення. Це може бути виявлення орфографічних, пунктуаційних, граматичних та лексичних помилок у тексті.

Вправа 3. Скарбниця слова. Завдання учнів полягає в тому, що учні стають авторами афоризмів, продовжуючи речення.

Приклад.

Дружити...

Посмішка...

Життя...

Щастя не в тому, що...

Природа завжди...

Душа людини

Батько й мати

Вправа 4. З'ясування значення фразеологізмів.

Обітована земля, останній з могікан, святая святих, сізіфова праця, співати дифірамби, біла пляма, біла ворона, лебедина пісня.

Азбучна істина, атмосфера згущається, басом дивитися, без ножа різати, без року тиждень, бити на сполох, опускати руки, спалити за собою мости.

Перевернути душу, поставити крапки над і, як на голках, не спускати ока, хоч на край світа, обоє рябоє, собаку з'їсти, бувати в бувальцях.

Вправа 5. Пояснення значень іншомовних слів і ввести їх у діалог.

Інтернет, факс, дисплей, колоквиум, комунікація, субкультура, дискурс, дайджест, харизма, табу, прес-реліз, брифінг, епіцентр, шоу, дискримінація, електорат, патогенний, інтелект, демагогія, сенсація, ді-джей, парі, жалюзі, депортація, еліта, меценат, хіт, екстрадиція, автонім, презентація, комюніке, жаргон, пантеон, мораторій, олігарх, апокаліпсис, локальний, алібі, речитатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія гендерних досліджень : сб. пер. / Е. І. Гапова, А. Р. Усманова. – Мн. : Пропілеї, 2000. – 384 с.
2. Ашиток Н. Комунікативна компетентність педагога // Молодь і ринок. – №6 (125). – 2015. – С. 10–13.
3. Бондаренко Н. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу / Н. Бондаренко // Дивослово. – 2014. – № 12. – С. 2–7.
4. Броннікова Л. В. Комунікація в сучасній науці: нові засоби для виробництва знання / Л. В. Броннікова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Філософія. – 2015. – Т. 257, Вип. 245. – С. 38–42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduf_2015_257_245_9. 38–42
5. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. – К. : Вид. центр «Академія», 2006. – 256 с.
6. Головлева Е. А. Массовые коммуникации и медиапланирование: Учебное пособие / Елена Головлева. – М. : Академический проект; Деловая книга, 2009. – 325 с.
7. Голуб Н. Методичні рекомендації щодо навчання української мови в умовах компетентнісного підходу / Н. Голуб // Дивослово. – 2013. – № 9. – С. 2-7.
8. Жирун О. А. Педагогічна комунікація в аспекті професійної ідентичності / О. А. Жирун // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – № 1. – С.100–104.
9. Ілясевич Н. Проблеми викладання української мови. Компетентнісно зорієнтований підхід. Проблема наступності / Н. Ілясевич // Українська мова та література. – 2014. – № 18. – С. 7-10.

10. Кирилина А. В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М. : «РОССПЭН», 2004. – 252 с.
11. Корніяка О.М. Комуникативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи. Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 16.– С. 82–92.
12. Косенко, Ю. В. Основи теорії мовленнєвої комунікації [Текст]: навч. посіб. / Ю. В. Косенко. – Суми: СумДУ, 2013. – 292 с.
13. Мак-Квейл Теорія масової комунікації = Mass Communication Theory / Деніс Мак-Квейл. – Львів : Літопис, 2010. – 538 с.
14. Мартинюк А. Речевое поведение мужчин и женщин в неформальной коммуникативной ситуации / А. Мартинюк, П. Землянский // Пол и его маркировка в речевой деятельности. – Кривой Рог: МИЦ ЧЯКП, 1996. – С. 114–126.
15. Мурадова Н.С. Коммуникативносвязующая роль культуры общения студентов технических заведений в интерактивном обучении [Электронный ресурс] / Мурадова Н. С.– Режим доступа: <http://www.ostu.ru/conf/ruslang2004/trend2/muradova.htm>
16. Обухова В. Специфіка молодіжного жаргону: комуникативний аспект / В. Обухова // Гуманітарні науки : науково-практичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 141–144.
17. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації: навч. посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. — Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. — 528 с.
18. Осіпова Т. Ф. Гендерний аспект комуникативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації / Т. Ф. Осіпова // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 7. – С. 109–120.
19. Першай А. Гендерные аспекты речевого поведения / А. Першай // Журнал «Иной Взгляд»: Международный R179T альманах гендерных исследований. Май 2000. – №2.– Минск, 2000. – С. 11–12.

20. Перший словник українського молодіжного сленгу / [укл. С. Пиркало]. – К. : Віпол, 1998. – С. 83
21. Петренко А. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження / А. Петренко, Д. Петренко, Э. Исаев // Мовознавство. – 1999. – № 1 – С. 64–71.
22. Петрушкевич М. Релігійні комунікації: християнський контекст. Монографія / Марія Петрушкевич. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – 288 с
23. Сагач Г. М. Риторика: навчальний посібник для студентів середніх і вищих навчальних закладів / Г. М. Сагач. – вид. 2-ге, перероб. і доп. – Київ: ВД «Ін Юре», 2000. – 568 с.
24. Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – К. : ВЦ. «Академія», 2010. – 240 с.
25. Словник іншомовних слів / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 903 с.
26. Собецька Н. Комунікативний клімат та типові тенденції спілкування у сучасній лінгвістиці. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7724>
27. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг [Текст]: соціальна диференціація української мови / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с. – 24.70.
28. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні / Л. О. Ставицька // Мовознавство: Науково-теоретичний журнал. – 03/2008. – № 2/3. – С. 236–246.
29. Ставицька Л. Про взаємодію жаргону і сленгу / Л. Ставицька // Українська мова та література. – 2000. – № 15. – С. 19–21.
30. Ставицька Л. Український жаргон : словник / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с. 13.
31. Ставицька Леся Мова і стать \ Леся Ставицька. HYPERLINK / [електронний ресурс]. Режим доступу: http://krytyka.kiev.ua/articles/s9_6_2003.html

32. Троицкая О. Гендерный аспект фонетических исследований / О. Троицкая // Проблемы межкультурной коммуникации. – Иваново: ИГХТУ, 2000. – С. 374–380.
33. Филатова Е. В. Коммуникативная компетентность педагога: сущность и структура / Е. В. Филатова. – Режим доступа: http://md.islu.ru/sites/md.islu.ru/files/rar/statya2_filatova.pdf.
34. Хомяков В. А. Введение в изучение слэнга – основного компонента английского просторечия / В. Хомяков. – Вологда, 1971. – 237 с.